

23 ՄԱՅԻՍ 1865

ՀՐԶԱՆԻ Բ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 68

Կը հրատարակուի ամեն ամսոյ 1. 8. 16 եւ 23ին :
Իսկանդրապոլիսէն բխելու արեւելեան 20 ֆրանկ :
Ստամբուլի մէջ արեւելեան 20 ֆրանկ :
Օտար թերթի չմտնել :

Ծանոցոյն համար զար ամսաթիւնն է :
Դուրս ելելու արեւելեան 20 ֆրանկ :
Ստամբուլի մէջ արեւելեան 20 ֆրանկ :
Օտար թերթի չմտնել :

ՄԵՌՆԵՐ ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ

Հարմարութիւն . Տե՛ս էրե՛ս . 131

24. Էս կը գրեմք լարոններուն ալ յուզարկաւորութեան ստորագրութիւնը . որ թէպէտ հիմայ բրիտանեայ են , բայց շատ ժամանակ չընենք բրիտանեայ ըլլալին . եւ իրենց կուսակցութեան ժամանակի աւարտողութիւններէն մինչեւ հիմայ բաւական բան մնացած է միջերին : Գրեմք իսկ ի ժամանակ քարոզչին գրածներէն կանոնադր :

Երբ լարոն մը մեռնի , ինչ հիւանդութենէ մեռած կըլլայ յէ բլայ . մեռելին անհաղատ մարդ չմնայ , ամեն ալ դուրս կելլեն : Համազում ըլլալով թէ մեռնողին հոգւոյն մէջ մասը հոն կմնայ , եւ ամեն միասակար բաներու ետեւէն կըլլայ : Բայց քանի մի օր ետքը դարձեալ կուգան մեռելը թաղելու եւ առեալ ունեցած վերջին պարտականութիւններն կատարելու : Իսկ որ մեռնողը իր գործերովը նշանաւոր մարդ մը եղած է նէ՛ խիստ բարակ եւ ազնիւ կառնեղէնի մէջ

պատած կը թաղեն , նոյն կտորէն երիզով մը զուգան ու մարմինը պատելով . իսկ թէ որ մեծ եւ հարուստ ժառանգութիւն մը չթողու յէ՛ Ստամբուլ ըստած հաստ կտաւով մը կը պատեն եւ անակ կը թաղեն : Բրիտանեական կրօնից եւ ծիսից հետեւողներուն թաղումը այս է : Բայց իմանայ իրենց խիստ պատուական լաւերը կը հագցնեն . եւ ընտրած կամ վարձքով ըրածուած մարդ մը անկիայ ճաղին մէջ կը դնեն : Սեռելին ամենէն մօտ ազգականը այս մարդու մէջ մեծ ապարանջան մը կուտայ : Եւ այն ալ անկիայ չուտ մը իր աջ թիւը կանցընէ . եւ կրտսէն թէ մեռելին հոգւոյն ընկիւք մնանէն այս ապարանջանը կը պահպանէ : Ստան զի կը կարծեն որ մեռելին հոգին մարմնոյն բոլորը կը պարտի . եւ մինչեւ որ հոգը չգնեն յէ անկէց չզստուիր : Էին ատենը յոյներն ու հռոմայեցիներն ալ տօր նման կարծիք մը ունենին : Դ՛աղը՝ թէ որ ժամանակ անցնելով ինքնիրեն մէջը փորուած ծառի բուռ մը չգտնեն յէ՛ իրենք կը չնենն միակտուր փորած ոյ բուռէ : Կորովե՛ճիայի եւ հիւսիսային Լուսնոյանի լեռներուն վրայ ծառ բնու չբուսնելուն համար այն տեղացիները մեռել տանելու համար ճաղի տեղ բալխիր — էշապ — գործ կածեն : Ետեք բրիտանեայ ըլլալէն առաջ , եւ անկէց ետքն ալ երկար ժամանակ՝ մեռելին ո՛ր որ յարմար

տեղ մը գտնէին նէ հոն կը թաղէին . բայց անտա-
ներու մէջ թաղէին աւելի կը սիրէին . հիմայ ալ թէ որ
եկեղեցին շատ հեռու ըլլայ նէ՝ նոյնպէս կընեն վթա-
ղած ատեններն բախիրը տալն 'ի վրայ կը դարձնէին
մեռելին մարմնոյն վրայ . փոսը դաւար բռնածով եւ
ծառի ծիւղերով կը լեցընեն . որպէս զի մեռելին մար-
մինը որքան հնար է նէ երկար ատեն անապական
մնայ . եւ գազանները չըզգըքտեն . Եւստի քարան-
ձաւ մը գտնելու կ'որոշ ըլլան նէ մեռելը հոն կը-
ղնեն . եւ մուտքը քարերով կը ցոցեն .

Բէկըր մատենագիրն ըսածին հաւատալու չէ .
Լսիկայ կըսէ որ՝ լաւոնները մեռելուն ուրուականէն
աղատ մնալու համար մարմինը կրակարանին տակ կը-
թաղեն . Եւս սովորութենէս շատ հեռու են լաւոն-
ները . եւ որքան հնար է նէ իրենց բնականութենէն
հեռու կըսանին մեռելին թաղելու . Եւս ալ պէտք է
նշանակել որ քրիստոնէական կրօնից անհմտ կամ
սրտանց հակեալ չեղող լաւոնները իրենց նախնացը
նման մեռելին քով կացին մը եւ դալ սիւաղ մը եւ պող-
պատի կտոր մը կը թաղեն . եւ կըսեն թէ՝ որովհե-
տեւ մեռելին հոգին մութ տեղեր պիտի պըտըտի՝
ճրագի կարօտութիւն կունենայ . եւ իր թաղուած
տեղը շրջապատող անտառներէն ելլելու համար դա-
տաստանին օրը կացին պէտք կըլլայ իրեն . Յաւի-
տենական բնականութեան ճամբան մութ լլալուն կար-
ծիքը Յունաստանի ազգերուն մէջ շատ տարածուած
էր , անոնք ալ ուրիշ շատ մը կրօնական գաղափարնե-
րու պէս ասիկայ եղիպտացիներէն առած էին , եւ իրենց
ալ հաւանական կերեւերանով՝ որ տարւոյն մեծ մասը
խօր մթութեան մէջ կանցընեն . վասն զի լաւոննե-
րուն երկիրը հիսփապին բեւեռին մօտ ըլլալով գիւ-
շերները շատ երկար կըլլան . եւ մինչեւ երկու ամիս
ու կէս կը տեսնեն . Իսկ կացիներուն վրայօք , որ գրե-
թէ միշտ հանդերձեալ աշխարհը երթալու համար
կարեւոր սեպած են , Պլանս հիմակուան լաւոններուն
համար կը կարծէ որ մեռելին հետ մէկտեղ ճաղին մէջ
կը դնեն . որովհետեւ այն կարծիքին վրայ են կը-
սէ՝ որ մարդիկ իրենց կենդանութեան ատենը ինչ
արուեստ կը բանէին նէ՝ մեռնելէն ետքն ալ նոյնը
պիտի բանին . եւ ասոր համար է որ կին մը մեռնելու
ըլլայնէ մըկրատը եւ ասեղները քովը կը թաղեն .
կարծելով որ հանդերձեալ աշխարհին մէջ այս գոր-
ծիքներս անոր պէտք կըլլան . Լանտուս կըսէ որ
այս բաներուս հետ ուտելիք ալ կը դնէին քովը .
բայց այս սովորութիւնս միայն անոնք կընէին՝ կըսէ ,
որ եկեղեցիէ հեռու բնականութիւն ունէին . Ե՛ս տե-
ղողներուն թաղմանը քորովի մը ներկայ զըտնուելով
այս աւելորդապաշտ բաները ընել թող չէր տար :

Եկեղեցւոյ մօտ տուներէն մէկը մեռէր շէ եկեղեցի
կը տանէին անկայ . եւ այն տեղիւրը պատշաճ գե-
տին մը կը ճարէին թաղելու . Հասարակաց , երեզ-
մանատունը կամ եկեղեցւոյ բակը թաղելու համար
ստակ վճարելով հրաման առնող ալ կայ մէջերին .
Եւս դէպքիս մէջ անոնց համար մէկ հատիկ քրօնա-
րութիւն մը կայ , եւ է անակ մէկը գտնել որ փոս մը
փորելու յանձնառու ըլլայ , վասն զի մէկն ալ այս պաշ-
տօնիս յանձնառու չըլլար . դուցէ աղքատ մարդ մը ըլ-
լայ որ մէջերին ծայրագոյն վտանգաւոր կարծուած
այս գործս կատարելու յանձնառու ըլլայ ստակի հա-
մար . եւ այս գործս ընել ուզողը Եւստիցի է կղեր .
Լարոն է կղեր . բնաւ չեն նայիր . Եւս այսպէս փոս մը
փորուի նէ՝ մեռելաթաղը քրիստոնէից մէջ ընդու-
նուած կերպով կը կատարեն , եւ յուղարկուորութեան
հանգէսին փոխուողները սոյն կերպարանք կանեն
վրանին . այսինքն՝ խիստ հին եւ անշահ հանդերձին
հագած կըլլան : Թաղումը ըմբռնալէն ետքը գե-
րեզմանին վրայ կը ձգեն մեռելին լաթերը , եւ կաշին
որուն վրայ կը պառկէր . եւ վրան առած ծածքը կամ
վերմակը — եօրաւ — ճաղն ալ ասոնց վրայ կը ծած-
կեն . Կը վախնան չըլլայ որ մեռելին կահկարափն
իրենք ցործածելով պիտունուն փորձանք մը գայ :

Թաղումէն երեք օր ետքը մեռելին աղղականները
հագնահացի կը ժողովուին . եւ զխաւոր կերակուրին է
մեռելին մարմինը դրուած ճաղին սոյն քաշող անասու-
նին միւս* . Կ'սոր ոսկորները կը ժողովն կողովի — Կ'ս-
լէ — պէս բանի մը մէջ կաննեն , վրան՝ մեռելին քանի մի
յիշատակի յատկութիւնները կը քանդակեն , եւ անոր
գերեզմանին մօտ գատ փոսի մը մէջ կը թաղեն : ()-
յի ունենան նէ՝ մեռելին յիշատակին համար խմելու
ընցածութիւն չեն ընեն . եւ այս յիշատակին իրենց
լեզուովը ասկիպին կըսեն որ երանելի կենդանու-
թիւն ըսել է , վասն զի հաստատութեամբ համոզ-
ուած են որ երանելի կեանք մը ժառանգելու կանչը-
ուած է մեռնող անձը . Եւս մատենագիրը կըսէ , թէ որ
մեռելը հարուստ մէկն էր նէ՝ անոր մահուանը տարե-
գարձին մէկ էն մը կը մորթեն անոր յիշատակ , եւ ա-
սիկայ շատ տարիներ այսպէս կը շարունակեն . ամէն
անգամիւ մորթած անասուններնուն ոսկորտիւն
վերը գրուած կերպովը կը թաղեն . Եւսկէց կերեւի
որ լաւոնները իրենց մեռելներուն յիշատակն երկար
ատեն կը պահեն , մանաւանդ թէ որ հետն ատենակ-
ցութիւն ունենան : Սըրտերնուն կըսկիծը իրենց ներ-

*Եւս անասունը Կ'սլէ ըստուած տեսակէն է , որ
Լաբոնիայի ցուրտ երկրներուն յատուկ , եւ
մէզի անծանօթ է :

սրկը պահեն . դուրսէն սգոյ հանդերձ հազնելով
ցոյց ընել չունին : Հատանդամ սգոյ հանդերձ կրո-
ղին ներքին զգացումն ու արտաքին ցոյցքը իրարու
չեն նմանիր : «Բանի՛ տարի որ գերեզմանին քով հաց-
կերոյթ կընեն նէ՛ սովորութիւն ունին մեռելին ազ-
գականները այն միջոցին ստեն ատեն գերեզման եր-
թալ , գերեզմանին քով պըզտիկ փոսեր կը փորեն .
եւ քիչ մը ծխախոտ , կամ մեռելին կենդանութեան
ժամանակը շատ սիրած ուրիշ մէկ բան մը կը դնեն
կարծելով որ հանգերձեալ կենաց երջանկութիւնը
ուտելու եւ խմելու եւ ծխախոտ ծխելու վրայ կը-
կայանայ . եւ այս կարծիքս ունին չէ՛ թէ միայն մար-
դոց համար , ալ եւ ընդհանրապէս բոլոր կենդա-
նաց համար ալ :

Ահա ասոնք են հին ազգաց մէջ նշանաւոր
եղածներուն մեռելաթաղի համար ունեցած սո-
վորութիւններն : Եւսարհիս երեսը հիմայ ալ շատ
ազգեր կան Բփրիկէ եւ Բսիա եւ Բմերկա եւ Ով-
կիանիա . որոնք արտաւոց սովորութիւններ ունին մե-
ռելաթաղի մասին . բայց մենք այսքանը գրեցինք նէ՛
դիտաւորութիւննիս այն էր որ հոգւոց անմահու-
թեան եւ հանգերձեալ կենաց մը կենալուն հաւատքը
հին ըլլալը ցուցնեմք . եւ ասիկայ կատարած կըսե-
պեմք՝ հին ազգերուն այս մասին սովորութիւններն բո-
վանդակելովնէս : Ուրիշներուն սովորութիւններն ալ
կըրնան ըստ ժամանակին պարբերականիս մէջ տեղի
ունենալ :

ՎԵՐԸ

ՀՐԴԱՅ ԳԵՂԹԱՆԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ՁԻՆԱՍՏԱՆ

Հայաստանի . Տէ՛ երէ՛ . 149

Որմիւր կըսէ . « Չինաց հին գրքի մը մէջ այս-
պէս երբայական բառ մը գըտնուիլը որ մինչեւ հի-
մայ մարդ չէր գիտեր , հիմայ կատարելապէս ապա-
ցուցուած է . . . Բսիկայ գլխաւոր կէտ մըն էր , որուն
վրայ չէի կրնար ըստ բառականին պնդել . վասն զի
« Ճշգիւ խօսելով կարելի էր վարդապետութեան քիչ
« կամ շատ մօթին կէտերուն վրայօք կամ մէծափի-
« ղեքական քիչ կամ շատ տարտամ սահմաններու վը-
« բայօք երկնայիլ , որ հին ժամանակէ ՚ի վեր այլ

« եւ այլ երկիրներ ցրուած կըրնան ըլլալ : Բաց Դս-
« Դէ՛ մէջ գրքին մէջ աղէկ պահուած այս բառը , ո-
« ղուն արմատը երբայականէն զատ ուրիշ լեզուի մէջ
« չկայ՝ ճշմարտապէս մէկ յատուկ բան մըն է : Եւս
« անունը՝ այս կերպարանքով՝ բնիկ Եսորոց երկրէն
« հոն մտած ըլլալուն վրայ երկնայիլ չկրնար ըլլալ : »

Եւրոք նոյն հեղինակը կըսէ որ՝ Լաօձէօ իր կե-
նաց վերջին ժամանակները , եւ ինչպէս որ ընտիր
հեղինակները կըսեն , Լաօ Դէ՛ մէջ գիրքը շարագրե-
լէն ետքը արեւմտեան երկիրները պըտըտելու ելաւ .
եւ մէկ մըն ալ իր հայրենիքը չկրցաւ դառնալ :

Ուրմիւր կըսէ Ուրմիւրա , « ասիկայ իր վարդա-
պետութիւնը իր ճանապարհորդութեան ժամանակը
« չյօրինեց . բայց արդեօք արեւմտեան երկիրներէն
« չառա՞ մի՛ : Եւ ի՞նչ բան ունէր իր կենացը վեր-
« ջին ժամանակները Չինաստանէն հեռու այն ան-
« ծանօթ երկիրներն իրթալու : Չէ՞ մի որ առաջ-
« ուրնէ սովորած սկզբունքներուն բացատրութիւնը
« եւ պարզաբանութիւնը բընտրուելու գտնելու հա-
« մար էր : Չէ՞ մի որ Պղատունի եւ Պիւթագորասայ
« Եգիպտոս ճանապարհորդելուն պէս ասիկայ ալ
« իր բնդունած կարծիքներուն աղբիւրը գտնելու
« համար գացած կըլլայ : . . . Լաօ ձէօ իր ճանա-
« պարհորդութենէն առաջ եկի՞ք բառը դիտէր .
« հրեաներէն սովորած էր արդեօք , որ այն ատեն-
« ները ցեղերուն ցրուելովը Բսիկայի մէջ տարած-
« ուած եւ Չինաստան ալ մտած պիտի ըլլան : »

Կըրնայ արդեօք այս հարցումներուն հաստատա-
կան պատասխանն երկրայիլ ըլլալ . երբ կըտեսնենք
որ Փրիկէն 65 թաին գետայանները խրկուին նորա-
ծին Եստաւոր բընտրուելու . երբ երկրաւոր դրախ-
տին՝ եւ բարեւոյ եւ չարի գիտութեան ծառոյն եւ
ծիրանի գօտիին եւ Եդի գոհին եւ Եգիպտոսի սո-
վին եւ Յետաւ արեւը կայեցեցընելուն եւ Սաբայի
թագու հին Սողոմոնի այցելութեան երթալուն յի-
շատակները իրեն հիմն ունի . եւ այս յիշատակու-
թիւնները բնաւ ներքէ իրենց երկրէն դուրս չեւոյ՛
մարդիկ կընեն , այն ալ՝ երբ հօրիւր տարիի չափ
տեւողութեամբ շարունակ , Լօայ նօ՛ ցեօնէն ետ եր-
թալով մինչեւ Լաօցէօին ժամանակը Եւրօ կը տես-
նեմք որ Չէ՛ մի ժամանակին վերաբերելով Չինաց
եւ Երբայեցւոց պատմութիւններուն մէջ համաձայ-
նութիւն կայ , եւ Կոնիուտիոս՝ շատ դարերէ ՚ի վեր
սպասուած Սուրբը կըստորագրէ որ Ուրմիւր կամ ա-
րեւմտեան երկիրը պիտի ծնէր . եւ այս ամէն բաներս
հաստատութիւն կը գրանեն Ինիէյ բառով , որ որ-
քան հնար է նէ ճշգրութեամբ գրուած կը գտնուին
Փրիկէն թուականէն հինգ վեց հարիւր տարի առաջ

Չինաց լեզուով գրուած գրքի մէջ: Եւս ամէն ապացոյցներուն վրայ այս ալ կըրնանք աւելցընել՝ որ Լազէոյի վարդապետութիւնները շատ կէտերու մէջ Սուրբ գրոց վարդապետութեան հետ համաձայն կերթան: Եւ ալ ժամ ասոնց վրայ ուրիշ բան չեմ աւելցընել՝ կ'ըսէ Սիոնէ: աւելի աղէկ կըսեցիմ իմ հետազօտութիւնս հրատարակելու համար սպասել որ 'Իսո Դէ' փն գրքին եւ անոր մէկ մեկնութեանը՝ որ Փրկչի թուականութեան երկրորդ դարուն մէջ շինուած է, թարգմանութիւնը ելլէ, որուն մօտ ժամանակներս հրատարակուելուն լուրը ելած է. որպէս զի իմ ըրած համեմատութիւններուս ճշգրտութիւնը եւ հաւատարմութիւնը հասկընալը դուրին ըլլայ: Եսոր համար է որ Չինաց Լէ Քէ ըսուած գրքէն՝ որ անոնց ծիսարանը կամ կրօնական արարողութիւններուն զիրքն է, բան մը չառի. որուն թարգմանութիւնը՝ որ Պ. Սդանիսլաս Դիւլիանին գործն է, հիմայ տպուելու վերայ է: Չէ՛ Քէ՛ն զիրքը՝ որ անոնց սրբազան տարեգիրն է, անկէջ ետքը գրող հեղինակներուն խօսքերուն բաղդատութեան ծայր մը բընուելու կը ծառայէ. եւ ինծի այնպէս երեւցած է որ մէջը բնաւ խառնուրդ չկայ. ուստի անկէջ բան մը առած չեմ համեմատութեան համար: Այդն պատճառին համար Չէ՛ փն կամ ոտանաւորաց գրքէն ալ բան առած չեմ: Լէ փն գիրքը միթիւն զրուցուածք ունի, խօսքերը ամէն մարդ կըրնայ զիրար ուզած կողմը քաշել. անոր համար ասկէջ ալ խիստ քիչ բան առած եմ: Սակայն՝ Փրկչի թուականէն վեց դար առաջէն 'Ի վեր Սուրբ գրոց Չինաստան գտնուիլը հաստատուէս ետքը ինծի հետաքրքրական բան մը կերեւի վերոյիշեալ որոնմանուրաց քիչէն բանի մի հատուածներ առնել, որոց վրայ երբայականէն աւելուած ըլլալու ամէն հանգամանքները կերեւին: Եւս վկայութիւններս նոյն գրքին վաւերականութեանը չեն վիստեր բնաւ. վասն զի՝ բնաւ ապացոյց մը չկայ որ Առնփուտիոս իր ժամանակը շինուած կամ ձեռքէ անցնելով սրբազրուած երգերուն հաւաքումը մերժած ըլլայ, որ իրենց պարունակած վարդապետութիւնովը անոր նըպատակին յարմար ալ կուգային, որ էր իր երկրացւոց բարքը շիտկել եւ բարոյականի եւ աշխարհավարութեան հիմը կրօնքի վրայ հաստատել:

Բայց վկայութիւններ ժողովելէս առաջ մեծ բան մը պիտի նշանակեմ, որուն մինչեւ հիմայ գիտուններուն մէկն ալ ուշադրութիւն չէ՝ բռած: Թէ՛ եւ շատ մեծ կարեւորութիւն ունի. եւ մինչեւ հիմայ ըրած հետազօտութիւններս ասիկայ հասկընալու լոյս մը կուտան: Զօ Լաէն գրքին մէջ, որ Չինաց Զիէօ գրքին մեկնութիւնն է՝ եւ յօրինումը Փրկչի թուականէն չորս

հարիւր տարի մը առաջ կըլլայ. անկէջ ետքը չկրնար ձգուիլ. եւ հեղինակը հասարակօրէն Զօ քիւն մինկ իմաստունը կը կարծուի որ Առնփուտիոսի ժամանակակից եւ աշակերտ էր, Լու գաւառին Չաս Քօնկ իշխանին 15 երորդ տարւոյն ժամանակագրութեան մէջ գրուած է: Չու թագաւորութեան պատմաբանը՝ Տին գրքեր կը հասկընար, որոց զրերը տեղոյն իմաստունները չէին կրնար կարդալ. բայց Չուին պատմաբանը կը կարդար եւ կը հասկընար, եւ այս գրքերուս մէջ պարունակուած էին Սանճէն (երիք ծայր կամ բաժանմունք): Լաու (ուրիշ պատուական քար), եւ Քիէն (ինն նկարագրուած թիւն):

Չօ քիւն մինկ չըսեր թէ այս զիրքերը ինչ բանի վրայ կը խօսէին. եւ ետքի մատենագիրներուն ըսածներն ալ կարծիքական բաներ են, որոց մէկին ըսածը մէկային հակառակ է: Ընդամենալի հակառակութիւն: Թէ որ այս զիրքերս Չինաց լեզուով էին նէ, հին գրով գրուած ալ ըլլային, հնազեանէրը որոնք քիչ ալ չեն. կըրնային ստուգութեամբ անոնց մէջինը գիտնալ եւ բացէն խօսիլ. եւ անոնցմէ ետքը եկողներն ալ կըրնային աւանդութեամբ անոնց տեղեկանալ. մանաւանդ որ հնագիտութիւնը Առնփուտիոսի դպրատան յատուկ ուսմունք մըն էր. եւ ամենուն խօսածը հիմնապէս նոյն կըլլա՞ր. տարաձայնութիւն չէր տեսնուեր: Եւս հակառակախօսութիւնները յշտն չեն մի որ այս հին զիրքերը եւ ուրիշ լատեր ալ անանկ լեզուով մը գրուած էին որ հասկըցողը քիչ էր. զոր օրինակ՝ Եթրայեցւոց լեզուով: Եւս կարծիքիս ուժ կըրնար տալ սա խորհրդածութիւնը: Լաու ցէօ, որուն դու Դէ փն գրքին մէջ կը գտնուիք Եւեօլա՞ն բառը, Չու իշխանութեան երկիրը կը բնակէր: Սուրբ գրոց պատմութեան համաձայն բաներ գրող հեղինակներու շատն ալ նոյն իշխանութեանն էին. եւ այն տեղի իշխանն էր որ Մինդի կայսրը հաճեցոյց արեւմտեան գաւառները զեպան խըրկելու: Արեւմտ Փրկչի թուականէն վեց դար առաջ Սուրբ գիրքը հոն ձանչուած էին. եւ այս ծանօթութիւնը տեւեց զոնէ մինչեւ Փրկչին թուականութեան առաջին դարը: Եւրօ՝ հրեաները աւելողը Սուրբ գիրքը երէք մեծ մասն կը բաժնէին որոց առաջինը կը պարունակէր (Սուլէսի) հինգ զիրքերը, եւ երրորդին մէջ ինն սրբամատեանները: Եւս բաժանումը չէ՞ մի որ չինացի հեղինակը իմացընել կուզէ իրեն ան ճէն եւ ու Դիէն* եւ Բաս

* Չինացի հեղինակին խօսքերուն կարգը Սիւնի

և Բէն-Բէն անուանած չափանումներովը : Բա-
ժանմունքներուն թիւը ամէն մէկին առած յատկու-
թիւնները կատարելապէս կը նոյնանան : Եւս ոչ ա-
ւելցուր բաժնեւորութեան վրայ, որ Չինաստանի հիմա-
կան հրեաները Եստուածաշունչը որոյ մեծագոյն մասը
ան չը կանտանեն, որ ան Բէն բառին նշանակու-
թիւնն ունի :

Եւս խորհրդածութիւնները կարգացողին՝ ու-
շագրութեանը կը յանձնեմ, եւ խօսքերուս վերջ տալ
կը փութամ ինչ Բէն-Բէն անուանուածներովս, ինչ-
պէս որ առաջուց իմացուցի : Եսոնց համեմատ գալու
յուրը գրոց խօսքերը չեմ նշանակեր. ասոնք զտնե-
լու զուարճութիւնը կարգացողներուն ձգելով : Արով-
հեա եւ այս երկիրուն հեղինակները Սուրբ գրոց
խօսքերը միայն բերնուց կամ աւանդութեամբ
լրտած էին, ինչպէս որ հաւանական կերեւի, շատ
տողերուն մէջ նմանութիւններ կ'երեւի. եւ շատ
տեղ շփոթ զուգուածներ ալ կան որ յայտնի կը ցու-
ցնեն թէ այն զուգուածքները բնաւ իրենցը չեն :

Կար եւ աստի, պետութեան մեծերուն մէկը իր
վիշտերուն ծանրութեանը տակը ձգմուխով հաղիւ
կը համարձակի բերնէն գանգատանաց խօսք մը հա-
նելու. երկնային ոգնութեան ակնկալութիւն ունի,
եւ Եստուածային նախախնամութեանը կը վստահի.
կըսէ :

“ Եւհաննիստութիւնը զիս կուտէ. եւ ես վերջին
“ ինչուսութեան հասած ըլլալով չեմ կրնար իմ
“ աստիճանս պահել, վայլածն անգամ չեմ կրնար
“ տեղը բերել. եւ մարդ չկրնար հասկնալ իմ թըշ-
“ ուսութեանս չափազանցութիւնը. բայց ինչո՞ւ
“ պիտի դանդափմ, այս փորձութիւնները ինծի խըր-
“ կողն Եստուած է. պէտք է որ կամացը գէժ տըր-
“ տընջամ : ”

Յաջորդ երգերուն մէկին մէջ բանաստեղծը Ժո-
ղովողեան մէջ սաստկացած մահը կը նկարագրէ. կը-
ղարմանայ թէ ինչպէս շնորհունիր Եստուած իրեն
նուիրած զոհերը. եւ ասոր պատճառ կը տեսնէ սրտին
չփոխուիլը եւ անոր աղօթքը ընդունելուն մի եւ նոյն
մեղքի մէջ մնալը. եւ շարունակելը : Եւ ըսածն է այս :

“ Եւհաննիստութիւնը կը չափաւոր երկնից տէրը կերեւի. որ
“ մեզի առատօրէն տուած շնորհները մոռցած է.
“ ա՛լ մեզի սովէ ու անօթութիւնէ զատ բան չը-
“ խըրկեր. մահը ամէն կողմ կը տիրէ : . . . Ինչէ՞ն է

այս ո՞ր Դէն մասը նշանակած չէ՞ : որ հոս գրա-
ծին նայելով Մովսէսի հինգ դրբերը ակնարկած
պիտի ըլլայ : Կարելի է որ տալագրիչին անհո-
գութեամբը մոռցուած ըլլայ :

“ որ պարտ ու պատշաճ արարողութիւններով մատու-
“ ցած զոհերնիս վեհափառ տէրը շնորհունիր : Ո՛վ
“ դուք կայսերութեանս խելացի մարդիկ, պէտք է
“ որ դուք ձեր շահը մտածէք. ինչո՞ւ բանէ մը չէք
“ վախար. երկնից տիրոջը վախը երբէք ձեր ներ-
“ սը պիտի չմտնէ՞ մի : ”

Եսոր յաջորդ երգին մէջ ալ կըսէ. “ Երկնից
“ տէրը վեհափառ եւ անթափանցելի է. մեր խել-
“ քը անոր չկրնար հասնիլ. ահաւոր է եւ լի սրբո-
“ մութութեամբ, եւ իր իշխանութեանը հնազանդող
“ երկիրներուն մէջ ահ ու սարսափ կը տարածէ.
“ Եւսարհ կառավարողներուն խորհուրդները գէշ
“ են, անօրէնութիւն կայ անոնց մտքին մէջ : Եւս
“ գէշութիւններուն վերջը երբ պիտի տեսնենք, ա-
“ դէկին հոգ չեն տանիր բնաւ, ու գէշ կը գոր-
“ ծեն : . . . ուստի խընդրած խաղաղութիւնին չեն
“ կրնար դառնել : ”

Արիւ տեղ մարդոց խրատ կուտայ որ իրենց
հոգւոյն վրայ՝ որ Եստուծոյ պատկեր է, խնամով
զբոսանան. վասն զի մէկ մը երկնաւոր շնորհը կոր-
սնցունելէն ետքը դժուար է դառնել :

“ Հոգիս տրտում եւ տխուր է կըսէ. իրիկունը
“ մինչեւ շոյս՝ մեր նախնիքներուն առաքինութիւննե-
“ րը մտքէս կանցընեմ, եւ քուէս կը փախչի : Խե-
“ լացի մարդը զինի խմէ նէ՝ չափաւորութեամբ կը-
“ խըմէ. համեստութեան օրէնքը երբէք չմոռնար : Ըն-
“ մարները ո՛րքան տարբեր կերպով կընեն. գինի-
“ ով փորեքնին կը լեցնեն. միւս օրը առջի օր-
“ ուրէն աւելի ինքզինքնին կերուխումի կուտան.
“ Չեր վը՛յ Եստուծոյ պատկերն ու նմանութիւնը
“ ունիք. նայեցէ՛ք որ անիկայ յարգէք, վասն զի
“ երկնաւոր շնորհքը մէկ մը ձեռքէ հանելէն ետքը
“ նորէն ձեռք բերելը շատ դժուար է : ”

Բանաստեղծը խօսքը մեծամեծ եւ զօրաւոր մար-
դոց ուղղելով անոնց կըսէ որ՝ թէ որ հեղինակու-
թիւնին հաստատուն եւ անխախտ պահել կուզեն նէ՝
ինքզինքնին առաքինութեան տալու են :

“ Ո՛վ տէր երկնից, վեհափառ, բարձեալ, ա-
“ մենատեո՛, դուն բոլ իմաստութիւնովդ աշխարհս
“ կը պահպանես եւ ամէն տեղ ներկայ ես :

“ Ո՛վ դուք որ Ժողովուրդը կը կառավարէք,
“ հառաչելով կըսեմ ձեզ. անառակութիւնիդ վեր-
“ ջացուցէք. ձեր ունեցած պատուաւոր աստիճանը
“ ձեր գլխուն վրայ հաստատելուն ճարը նայեցէ՛ք :
“ պետութեան պաշտօններուն համար հաւատարմ
“ եւ առաքինի մարդիկ առաջ քաշեցէք. մարդկու-
“ թեան պարտքը կատարեցէք. եւ հոգին՝ որ անի-
“ կայ կը դիտնայ, ձեզ բարիբով կը լեցնէ :

“ Ո՛ր դուք պետութեան մեծամեծներ . հառա-
 “ չելով կըսեմ ձեզի անառկութիւննիդ վերջա-
 “ ցույթ . ձեր ունեցած պատուաւոր աստիճանը .
 “ ձեր զինուոր վրայ հաստատելուն ճարը նայեցէք .
 “ հաւատարիմ եւ առաքինի մարդիկ ձեզի բարեկամ
 “ ունեցէք . եւ հոգին երջանկութեան յաւելուած ընե-
 “ լով ձեզ կը վարձաարէ : ”

Խորատ կուտայ որ խենթերուն պէս չըսեն թէ
 Լստուած հեռուն է , ուստի եղածները չտեսներ .
 եւ մեղքերը անոր անծանօթ կը մնան եւ այլն .
 վասն զի Լստուծոյ հոգին ամենտեղ կը թափանցէ .
 եւ ամէն տեղ ներկայ է . թէ՛ ելլես թէ՛ իջնաս միշտ
 անոր առաջն ես :

“ Երկնքին տիրոջը բարկութենէն վախցի՛ք կը-
 “ սէ . եւ ապագայէն չը վախնալով ինքզինքնիդ
 “ հեշտութեան սաստիկ հոսանքին մի՛ տաք . Բան
 “ մըն ալ չկայ որ երկնից տէրը չիմանայ . ո՛ր որ
 “ երթաս՝ հո՞ն է անիկայ . երկնից տէրը գերադոյն
 “ իմացականութիւն ունի . ո՛ր որ երթաս անիկայ
 “ հոն կը գտնուի :

“ Երբ իմաստուն մէկ բարեկամիդ քովն երթաս՝
 “ քու արտաքին վարմունքիդ վրայ կը զգուշանաս .
 “ չըլլայ որ գէշ բան մը ըլլայ ըրածդ . Ս՝ արդոց աչ-
 “ քէն հեռու առանձին քու տունդ կեցած շտենդ
 “ ալ քու սենեակէդ վախցիր . մութէն անգամ վախ-
 “ ցիր . գէշութիւն մի ընէր ըսելով թէ՛ բանը ծա-
 “ ծուկ կը մնայ . մարդ չը տեսներ , Չի՞ս մի գիտեր
 “ որ հոն ներկայ է եւ չը կրնար խաբուիլ :

“ Օգուշացիր քո վրագ . զգուշացիր քո վրայ .
 “ վասն զի Լստուծոյ աչքը , թափանցիկ է եւ շատ
 “ թափանցիկ . անոր շնորհալը մէջ շարունակ մնալը
 “ շատ դժուար է . մի՛ ըսեր թէ մեզնէ շատ հե-
 “ ռու է . եւ ամենաբարձր տեղերէն աւելի բարձր է .
 “ ուստի ըրածս չիմանար : Վասն զի երկնից տե-
 “ րը միանգամայն վերն ալէ՛ , վարն ալ , ամէն ը-
 “ րածնեմնուս ներկայ է . հոս է . ուր որ չէ՛ եւ անկէց
 “ հեռու է կը կարծես չէ՛ անիկայ ճիշդ այն տեղն է : ”

Բայց ամէնէն զարմանալին՝ երբորդ մասին երկ-
 րորդ գլուխին մէջի առաջին երգն է , հոն անհամար
 ափսոսքի տեղ խօսքերու մէջ կը կարգաւոր որ Հէուցի
 որ Չէ- ցեղին գլուխն է , իր մօրմէն երկնային
 ներգործութեամբ յղացաւ . եւ մայրը զինքը որ անդ-
 րանիկ էր՝ առանց ցաւոյ ծնաւ . եզներն ու ոչ-
 խառնները նորածին տղայն՝ փայփայեցին եւ գգուե-
 ցին . փայտ կտորոշները անոր այցելութեան եկան .
 Հէուցի երբ որ մեծցաւ՝ ամէն տեղ՝ երջանկութիւն
 եւ առատութիւն սփռեց . զո՞հ մը հաստատեց՝ որ
 ամենայնի գերադոյն տէրը հաւնեցաւ . եւ այս զոհ

ցորենի ալիւրէ կարկանդակ մըն էր : Երբեմն որոշեալ
 օրեր այս զոհս կը մատուցուէր . եւ զոհ ընողը
 պէտք է որ ինք զինքը օր առաջ մաքրէր : Հէուցի
 այս առաջ զոհը որ ժողովրդեան մէջ հաստատեց նէ՛
 այն ժողովուրդը անմեղ մնաց մինչեւ երգոյս հեղինա-
 կին ատենը :

Թէ որ Հէին գրէ՞ պատմութիւնը՝ որ մեղի կա-
 տարեկապէս ծանօթ է , չը ցուցնեն որ այս գիրքս
 հիմայ ինչպէս է նէ՛ փրկչի թուականէն երկու դար
 առաջէն ի վեր այնպէս է* , կրնար մարդկարձակ ը-
 նել թէ այս կտորս Սուրբ Լեւոնարանին պատմութեան
 աղակերպած մէկ հատուածն է , եւ աւետարանը հոն
 քարոզուած ըլլալուն արդիւնքն է : Բայց պատմու-
 թիւնը մեզ կըստիպէ որ ասոր յօրինուիլը աւելի հին
 ժամանակի տամբ . եւ չեմք կրնար արդեօք Հէուցիին
 պատմութիւնը վերաբերել Մեկիային գալստեանը
 վերայ եղած մարգարէութիւններուն . եւ մանաւանդ
 Սաղաքիայի ըսածներուն : Յիրաւի Չինացի հեղի-
 նակին քանի մի խօսքերը նոյն իսկ մարգարէութիւն-
 ներուն խօսքերէն աւելի բացայայտ են . բայց այն ալ
 մօթէ ՀՀանեմք՝ որ հրեաները աճն տեղ ցրուած
 ատեննին մինակ Սուրբ գրոց հարազատ օրինակը չը-
 տարին , տեսանողներու խումբէն իրենց աւանդուած
 մեկնութիւններու ալ տարին . Եւս մարգարէութիւննե-
 րը՝ ողբան որ հնար էր նէ բացատրուած հաղորդե-
 ցին ուրիշ ազդերուն . եւ ասկէց է որ այս ճշմար-
 տութիւնները կոպտաշտնեւորուն դրքերուն մէջ աւելի
 բացայայտ գրուած կը գտնուին , քան թէ նոյն
 իսկ Սուրբ գրոց մէջ :

Սինչեւ հոս՝ Սինչեւ կրօնաւորին՝ պրածն է . ու-
 րուն վրայ՝ Բարաւէյ ասպետին դրածներէն հետեւ-
 եալ համառօտ տեղեկութիւնը կաւելցնեմք :

Սակէց շատ ժամանակ առաջ Չինաստան գացող
 քարոզչի մը յօրինած մէկ ճառին ձեռագիր օրինակը ու-
 նիմք , որ կըսէ որ այս Հէու ձի ըսուածը իրօք գո-
 յութիւն ունեցող անձ մը չէ՛ Չինաց մէջ . այլ Սե-
 սիայի մէկ մարգարէական օրինակն է : Հինտուններն ալ
 իրենց Վրիզնա ըսած չաստուծոյն համար աւանդու-
 թիւն ունին թէ հովիւներու մէջ ծնաւ մաքուր եւ ա-
 նարատ մօրմէ , Սոյն աւանդութիւնը պարսից մէջ ալ
 կայ հին Օրագաշտի մը համար , որուն վրայ կը խօ-
 սի Լնքիլ տիւրէրոսն զնեւ ալեւաւ գրքին թարգմա-

* Չինաց կայսրերուն լէկը հին յիշատակները մոռ-
 ցնելու եւ մինակ իր անունը զօրեցել տալու
 համար հին գիրքերը ամէն ալ այրելու հրաման
 ըրաւ : Ըստ գրքեր պահեցին , որոց մէկն էր
 ձի որ Փրկչի թուականէն 150 տարի առաջ
 երեւան ելաւ . եւ հիմակուան գտնուածը այն է :

նութեանը մէջ, Բարսիլէյ կըսէ թէ ասոնք ամէն ալ
 չոյ նահապետին Սիմ տղուն կըվերաբերին. որ Սի-
 սիայի օրինակն էր: Ըսել կուզէ որ՝ հեռ ձի ըս-
 ուածը Սեմն է. Բայց Սուրբ գրոց մէջ մասնաւորա-
 պէս Սեմայ համար միայն մէկ երկու խօսք կայ.
 մէկն է այն՝ որ չոյ նահապետ ըսաւ: Ըստուած
 Յարէթի ժառանգութիւնն ընդարձակէ, որ Սեմայ
 տունը բնակի. մէկ մըն ալ Սեմայ որդին Ղոփաբսագ
 ըլլալը կը ծանուցանէ. Ըստ երկրորդէս բան մը չեւ-
 լեր. իսկ առաջինէն միայն այնքան կիմացուի որ Սի-
 սիան Սեմայ ձեզէն աշխարհ պիտի գայ, եւ Յա-
 րէթի ցեղն ալ անոր ցեղին մէջ հաստատուած եկե-
 ղեցին պիտի մտնեն քրիստոնեայ ըլլալով: Եւ աս-
 կէց Սեմայ եւ Սիսիային մէջ համեմատութիւն պըտ-
 նելու բան մը չերևիր մեզի: Աստի մեզի աւելի
 հաստատուն կերելի Սիսիէի ըսածը. մանաւանդ էրբ
 Պ. Տրաքին գրածներէն զիսեմք որ Քրիստոսի ծը-
 նանդէն առաջ ալ հրեայներուն ռարբիները մեծայի
 վերայ եղած մարգարէութիւնները ճիշդ այնպէս կը
 մեկնէին, ինչպէս որ հիմայ քրիստոնեայները
 կը մեկնեն:

ՈՍԿԸ ՀՍ ԸՅՈՒԹԻՒՆ

Մարգոց մէջ՝ ըլլալիքը ճանշնալու մէկ փափոք
 քի կայ. եւ այս փափաքը մտաւորական կրթութեան
 հետ խոտորնակ յարաբերութիւն ունի. անանկ որ
 որքան կրթութիւնը աւելնայ նէ՝ փափաքը կը նուա-
 ղի. չէ՛ թէ ինքնին, այլ ապագայն գուշակելու համար
 տգէտներն զիմած միջոցներուն անբաւական ըլլալը
 ճանշնալով. եւ գիտնալով որ ապագայից գիտութիւնը
 միայն Ըստուծոյ պահուած է, որ չեղածը եղածի պէս
 կը տեսնէ, ինչպէս որ կըսեն սուրբ գիրքերը. եւ երբ
 պատշաճ գետէ մարգարէներուն բերնովը մարգոց ալ
 կը հաղորդէ: Ըսիկայ հաւատոյ թելադրութիւնն է:

Ըրեւելեան ազգերը որ կրօնականի նկատմամբ
 տեսնի տեսակ մուրթութիւն ունենին, թէպէտ ապա-
 դայից պաղտիքը գիտցող միայն Ըստուած ըլլալը կը
 խոստովանէին. բայց կը կարծէին ալ որ՝ մարդիկ
 միջոցներ ունին, որոնցմով կրնան ըլլալիքը գիտնալ.
 երբ այս միջոցներուն գիտողութիւն ընեն եւ սահ-
 մանուած որոշալ կերպով մը գործածեն: Եւ ասոր
 կըսեն հայո-նիւն. տաճկերէն ֆալ: Հմայութեան
 թէ՛ նիւթերը եւ թէ տեսակները շատ են. մենք հոս
 առայժմ ուրիշ հայո-նիւն վրայ պիտի խօսիմք, Պ.
 Վաղրմէրին՝ Սաշիտատին պարսիկ հեղինակին

հոգեւոր պատմութեան գաղղիներէն թարգմանութեանը
 մէկ ծանօթութենէն առնելով:

Թիւրք եւ Սոդոլ ազգերը այս տեսակ հմայու-
 թիւնը կընէին ոչխարի մը թիկնոսկրը (բիւրէկ քե-
 միլին) կրակը ձգելէն ետքը հանելով եւ վրան ե-
 րեցած մասնաւոր նշանները զննելով: Սիսիէ եւ
 դէվրի պարսկերէն գրքին հեղինակը կըսէ որ այս
 տեսակ հմայութիւնը արդէն Սոյի թու եւ Յարե-
 թի զաւակ թիւրք անուն անձին ժամանակը կայ ե-
 ղեր: Ըսիկայ հաւատալու բան մը չէ՛ ալ նէ՝ գունէ այն
 կը հասկնամք որ սկզբնաւորութիւնը շատ հին եղած
 պիտի ըլլայ: Հորնանդէս պատմիչը Վիւսայ պատմա-
 թեան մէջ կըսէ թէ Լատիղաս Հոնաց թագաւորը
 (հինգերորդ դարուն մէջ) երբ որ Վաղղիայի Եւս-
 բանը գաւառին մէջ Հոմայեցուց Ըստիոս զօրա-
 պետին հետ պատերազմի կը պատրաստուէր, կոխիւն
 եւլը ինչպէս ըլլալը հասկնալու համար այս տեսակ
 հմայութեան դիմեց: Ընապրութեան՝ այս սովորու-
 թիւնս տարածեալ գտաւ Սոդոլ (մաթարներու մէջ.
 եւ ուրիշ-նիւն ի մաթարներուն գրքին մէջ հետեւ-
 եալը կը պատմէ:

« Երբ խանը (թագաւորին) բան մը ընելու ըլ-
 լայ՝ տակաւին կրակի մէջ չը մտած երեք սակոր բերել
 « կուտայ. եւ անոնք ձեռքը բռնելով՝ ընելու բանին
 « կը խորհի թէ պիտի յաջողի՞ թէ չէ: Ետքը ոս-
 « կորները կուտայ որ այրեն: Խանին պառկած պա-
 « լաւին մօտ երկու պզտիկ տեղ կայ՝ ուր որ ասոնք
 « մեծ զգուշութեամբ կայրեն: Աղէկ մը այրիլ ու
 « սեննալէն ետքը առաջը կը բերեն. որ մեծ հե-
 « տաբերութեամբ կը զընեն, թէ ամբողջ մնացած
 « են արդեօք, կամ թէ կրակին սատկութենէն կո-
 « տըրտած կամ ճաթած են մի. թէ որ լման եննէ՝
 « Գուշակութիւնը յաջող կը սեպէ. իսկ թէ որ մէկ
 « գիէն մէկալ դին ճաթած են, եւ վրանուն մանր
 « կտորներ կը փրթին. ըսել կըլլայ որ միտքը դրած
 « բանին ձեռք զարնելու չէ: »

Ըստ տեսակ հմայութիւնը մոգոններուն մէջ մնաց.
 Եպագա խանը՝ ինչպէս որ կը պատմէ Իպրի Պէրադ
 արաբացին, Պորաքին արշաւանքին դէմ զննելու ե-
 լաւ. եւ երբ երկու բանակ իրարու դէմ կեցած էին,
 գուշակութեան վարպետ սկսուած աստղահմայ մը
 Պորաքին բանակը ձգեց Եպագային քով գնաց, եւ
 տուգիւ յաղթող ըլլալուն ապահովցուց, ոչխարի մը
 թիկնոսկրը դիտած ատենը այնպէս գտած ըլլալով:
 Եպագա ասոր շատ պատիւ ըրաւ. եւ խոստացաւ որ
 թէ որ գուշակութիւնը ճշմարիտ ելլէ նէ՝ անոր մէկ
 քեղ մը առաւ բոլոր ընտանիքը հանգիստ ապրելու
 համար: Հաղթեց, եւ խօսքին վրայ կենալէն զատ

յիշեալ աստղաճմայն միշտ մեծ յարգութեամբ պահեց :

Ելնասինի պատմութեան շարունակողը կըսէ :
Թէ Սողոմ մը Ապողախանին քով գնաց՝ եւ այս-
հովցոց որ ոչխարի մը թիկնոսկրը գիտելով ապա-
գայն կրնայ գուշակել : Ինչպիսիքստին ալ կըսէ որ՝
մոգերը՝ որոնք ինքը գամա՝ կանուանէ, Արզուն խա-
նին հիւանդութեանը վրայօք խորհուրդ հարցունե-
լով, եւ իրենց գիտութեան կանոնովը թիկնոսկրի մը
վերայ զննութիւնն ընելով ըսին թէ այն հիւան-
դութիւնը կախարդութեամբ եկած է վրան : Նոյն
պատմիչը մէկ ուրիշ տեղ մը գետնահասարակութիւնը
(ռէմլ) եւ ոսկրահասարակութիւնը մէկ տեղ կը յիշէ :
այս վերջինս էլ լինէ անուանելով :

Արապշահ պատմիչը Լէնկաշահի պատմութեան մէջ
կըսէ որ՝ ասոր զօրացը մէջ կային կռապաշտներ, կը-
րակապաշտներ եւ ամէն տեսակ մոգեր. եւ գուշակողներ,
որ ոչխարի թիկնոսկրին վրայ նայելով առաջուց կի-
մացնէին թէ՛ յաղորդութիւնները եւ թէ՛ ձախորդու-
թիւնները եւ գուշակութիւնն զրեթեւ ընաւ սուտ
չէր ելներ : Աստին թարգմաճը այս կտորի մէջ էլ լին-
է լաւ բառերը ոչխարի փորոտիք թարգմաներ է. որ
սխալ է : Ասոյգ է որ թէ՛ հոս եւ թէ՛ ուրիշ տեղեր
այս բառերը ոչխարի թիկնոսկր ըսել են :

Հարմարեալ

ՉԵՐԵՒՕՍ ԵՆՊԵՏԻԺ

Տարուս ապրիլ ամսոյն մէջ՝ Լոնտոնի տաճար
ըստած տեղը Սիս Բլայդ անուն աղջիկ մը մեռաւ :
որուն յիշատակութիւնը կընէ Տիքէնս վիպագիրը
զրեթե իր ամէն վէպերուն մէջ, իւրեւ չը հաճեցուելու
գաղտնիքներով շրջապատուած անձի մը, եւ այս
վիպագիրս ալ այս գաղտնիքներուն վերահասու ըլ-
լալու շատ աշխատեր է. բայց բան մը չէ՛ կրցեր
հասկնալ : Սիս Բլայդ ամէն դատաստաններու ներ-
կայ կը գտնուէր. դատարաններուն եւ դատաստանի
սպասարաններուն եւ փաստաւաններուն հարցումներ
կընէր. զանոնք գող եւ չստախոս եւ անհաւատ կան-
ուանէր. երբէք ձայնդ կարէ՛ ըսող մը չէր ըլլար :
դատարանները Սոկրատի պէս կընէին, իրենք ձայն
չէին հաներ մինչեւ փոթորիկը անցնէր : Եւ ասկէց
ալ աւելի աղէկ ըրածնին այն էր՝ որ ամէն շաբաթ մէ-
ջերին հանգանակաւ բաւական շատկէկ դրամ կը ժող-
վէին, եւ այդ աղջկանը ձեռքը կուտային. ըսել է որ
անոնց առատաձեռնութիւնովը կապէր. այն ալ իր
երախտոյէտ շնորհակալութիւնն անոնց ուրիշ կերպ չէր

յայտներ. բայց եթէ դատողական տոնին մէջ բան
մը խօսած կամ փաստարանութիւն ըրած ասեւնին
խօսքերնին ընդհատելով եւ ըսելով որ իրաւանց եւ
դատաստանի ամենափոքր տեղեկութիւնն անգամ չունին
եւ անմիտ են : Գաղտնիքն անոր վրայ է թէ այդ աղ-
ջիկը ի՞նչու համար այդպէս լուսարձակ ազատութիւն
կը բանեցընէր լիւրի : Սիկայ մարդ չգիտեր. ի հար-
կէ ասիկայ պատճառ մը պիտի ունենայ՝ զոր մեծաւ
խնամով կը ծածկէին. եւ հետազօտողներուն մէջն ալ
չէ՛ կըրցած ասոր տեղեկանալ :

Սոր համար մենք կըրնաք բռնի թէ՛ դժգոհու-
թեան պատճառն ինչ որ էր ալ նէ՛ վերջապէս աղջիկ
մըն էր. անոր հետ վէճի բռնուիլ իրենց չէին ձեռքեր.
Թէ որ ժամանակին ասոր դէմ վճիռ մը տալով ա-
սոր աղքատանալուն պատճառ եղան նէ՛ խղճմտանքնին
կը թեւադէր որ անիկայ ապրեցընեն. եւ ըսած ան-
պատեհ խօսքերն ալ անոր սրտին կըսկծալուն տալով
կը լըռէին :

Բայց երբ մէկը ելլէ մեր մէջ ուրիշ գաղտնիքի մը
պատճառը հետազօտէ, թէ ինչու համար վարչու-
թիւնը քանի մի պարբերականներուն բերանը գոյե-
լու հոգ շտանիր, որոնք իր տնօրէնութիւնը կը լամ-
բասեն. ազգը կը գայթակղեցընեն. պաշտօնական
կերպով անմեղ հրատարակեալ մարդիկ զորպարտելն
չեն դադարիր. եւ վարչութիւնը լըռելէն զատ՝ կարն-
լի է որ նոյն վարչութեան անգամներէն քանի մի հա-
զի ալ այնպիսի պարբերականներուն բաժանորդ գըր-
ուելով անոնց խորագիրներուն ապրուստին ալ ձեռն-
տու կը լլան. այսու ամենայնիւ անոնց լիւրին տակը
կիցան. ասոնց պատճառը բնատուր ողորդուն խեղ հա-
նելու պատասխան մը կարծեմ պիտի չզգտնուի :

ՏՆՕՐԷՆ=ԽԲԲԱԳԻՐ ԵՒ ՏՊԱԿԻԶ

ՅՈՂԷ. ՊՐ. ՏՐ. ԿՐԳ. ՏԵՐՈՅԵՆՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԳԵԶԻՐ-ԽԱՆ